

нийгэмших эрх зүйн орчинг бүрдүүлсэн байна.

Мөн эрүүгийн хууль тогтоомжоо шинэчлэх, хорих ял эдлүүлэх байгууллагын тухай хууль тогтоомжид өөрчлөлт хийх, хоригдлын ажил хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай баримт бичиг гаргах зэрэг арга хэмжээ хэрэгжүүлсэн байна.

Эцэст нь дүгнэж хэлэхэд ялтны хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, ажиллах боломж нөхцлийг бий болгох, хөдөлмөрийн үр нөлөөгөөр хүмүүжлийн түвшинг дээшлүүлэх нь ялтны дундаас гарах зөрчил, гэмт хэргийг бууруулах, тэднийг нийгэмд эргэж ороход бэлтгэх, амьдрах зөв арга барилд сургах, ухамсрыг нь өөрчлөхөд чухал ач холбогдолтой үйл ажиллагаа болох нь гадаадын аль ч улс орны эрх зүйн зохицуулалтаас харагдаж байна.

С.БАЯСГАЛАН

*Шүүхийн шийдвэр
гүйцэтгэх ерөнхий
газрын ерөнхий
жижүүр, ахмад*

ХОРИХ АНГИЙН ХАРУУЛ ХАМГААЛАЛТ, ЭЭЛЖИЙН БҮРЭЛДЭХҮҮНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ

Монгол Улс нийгмийн хөгжлийн замаар төрт ёс хууль цаазаа хөгжүүлэн бэхжүүлж, эх орондоо хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилго болгож, ардчилсан Үндсэн хуулиа тунхагласан тэр цагаас хойш хүний амьдралын бүхэл бүтэн нэгэн мөчлөг улиран өнгөрч, ард түмний маань амьдралын хэвшил, оюун сэтгэлгээнд агуулга чанарын мэдэгдэхүйц өөрчлөлт гарсаар байна. Үүнтэй уялдан хорих ангийн үүрэг зорилгод ч мөн адил чанарын өөрчлөлт гарч эхлэж байна.

Хорих байгууллагын нэг онцлог нь ял шийтгэлийг тодорхой хугацаанд хуулиар тогтоосон тусгай дэглэмтэй хорих анги, гянданд төрийн албадлагаар олон нийтээс тусгаарлан шүүхийн шийтгэх тогтоолоор оногдуулсан ялын хугацааг дуусгах хүртэл тодорхой хугацаанд ялтан бүрийг тогтоосон дэглэмд хууль ёсыг хүндэтгэн сахидаг үнэнч шударга иргэн болгон төлөвшүүлэх зорилгыг агуулж байдаг.¹³

Хорих анги бол хүн амьдардаг газар тул тэнд тайван амьдрах орчныг бүрдүүлж болох хэдий ч ингэхийн төлөө харуул

¹³ Ю. Сэрсэнжав "Засан хүмүүжүүлэхүй" УБ. 2001 5 дахь тал.

хамгаалалт, дэг журмыг алдагдуулж болохгүй билээ.

Хорих байгууллагын ажилтан, ялтан хоёрын хоорондын эерэг харилцаа нь харуул хамгаалтанд сайнаар нөлөөлдөг бөгөөд идэвхитэй, зөв дэглэм хорих ангид дэглэм журмыг сахиулахад чухал хэрэгсэл болдог. Хорих ангийн ажилтан, ялангуяа харуул хамгаалалтын ээлжийн бүрэлдэхүүнд үүрэг гүйцэтгэж буй офицер, ахлагч нар таагүй харилцаа, зөрчлөөс зайлс хийх арга замыг ямагт эрэлхийлсээр ирсэн боловч хорих ангийн ажилтан, ялтан хоёрын хоорондын харилцааны явцад байнга илэрч байдаг зүйл юм. Гагцхүү гаргасан зөрчлийн шалтгаан нөхцлийг зөв тодоруулан гаргасан зөрчил тухайн нөхцөл байдалд нь тохирсон оновчтой арга хэмжээ авсаны үндсэн дээр гарах хор уршгийг багасган харин ч үр ашигтай хэлбэрээр шийдвэрлэх боломжтойг докторант Ю. Сэрсэнжав нэгэн илтгэлдээ дурдсан байна.¹⁴ Хорих ангийн харуул хамгаалалтын ажилтан нь хуулийн хүрээнд өөрийн албан үүргийг зохих журмаар хүнлэгээр гүйцэтгэж байна гэдгээ үзүүлэх учиртай. Хэрэв тэгэж чадвал дийлэнх ялтан эерэгээр хүлээж авдаг билээ.¹⁵

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын гол үүргүүдийн нэг бол шүүхийн шийтгэх тогтоолоор хорих ялаар шийтгэгдсэн этгээдийн ял шийтгэлийг нь зохих хууль журмын дагуу эдлүүлэх явдал юм. Энэ үүргийг хэрэгжүүлэн гүйцэтгэх гол хүч нь Тогтоол гүйцэтгэх газрын харуул хамгаалалтын албаныхан билээ. Шүүхийн шийдвэрийг ямар нэгэн хэмжээгээр хүлээн зөвшөөрдөггүй, зөвшөөрч байгаа хэдий ч ял шийтгэл эдлэхээс ямар ч аргаар хамаагүй

зайлсхийх сиймхийг байнга хайж эрэлхийлж байдаг ялтнуудыг харгалзах нь амаргүй бөгөөд хариуцлагатай ажил юм. Иймд энэ албыг үүргээ гүнээ ухамсарласан, үнэнч шударга, хатуужил тэвчээртэй ажилтнууд л нэр төртэй хашиж чадна.¹⁶ Өндөр хана хэрэм, өргөст торны цаана шүүх эрх мэдлийн байгууллагын нэрийн өмнөөс нэг хэсэг хүн ажиллаж, өөр нэг хэсэг хүний эрх чөлөөг хязгаарлаж байдаг. Хоёр дахь хэсгийн буюу ялтнуудын ихэнх нь хорих ангийг сиймхий гарч боломж олдох бүрийд орхих эрмэлзэлтэй байдаг бол эхний бүлэг хүмүүс буюу ээлжийн бүрэлдэхүүнд үүрэг гүйцэтгэдэг офицер, хянагч нар нь үүнээс урьдчилан сэргийлж хамгаалалтын хязгаарлалт тогтоож байдаг.¹⁷ Харуул хамгаалалтын үзэл баримтлал нь ялтан оргон зайлахад бодитой саад учруулахаас ихийг агуулдаг билээ. Харуул хамгаалалт нь ялтнуудтай ажиллах хорих ангийн нийт бүрэлдэхүүн, тэр дундаа ээлжийн үүрэг гүйцэтгэж байгаа бие бүрэлдэхүүн офицер болон хянагчийн мэдрэмж дээр тулгуурлах бөгөөд, үүрэг гүйцэтгэж буй ээлжийн бүрэлдэхүүнээс хорих ангид юу болж байгааг мэдэж болохын хамт ялтнуудыг зохих хэлбэрээр идэвхитэй ажиллуулж байх хэрэгтэй. Үүнийг ихэвчлэн хөдөлгөөнт хамгаалалт гэж нэрэлдэг тухай Хорих байгууллагын ажилтнуудад зориулсан хүний эрхийн сургалтын гарын авлагад тусгасан байна.¹⁸ Гадна харуул хамгаалалтын хяналтын цамхаг дээр үүрэг гүйцэтгэж байгаа хянагч нь ялтны оргон зайлах оролдлогыг зөвхөн эхэлснийх нь дараа

¹⁶ “Эрх зүй, албаны мэдээлэл” сэтгүүл. УБ. 1998. №2. 50 дахь тал.

¹⁷ “Хүний эрх ба хорих байгууллага” сэтгүүл. Женев. 2002. №9. 54 дэхь тал

¹⁸ “Хүний эрх ба хорих байгууллага” сэтгүүл. Женев. 2002. №9. 51 дэхь тал

¹⁴ “Эрх зүй, албаны мэдээлэл” сэтгүүл. УБ. 1998. №2. 49 дэхь тал.

¹⁵ “Хүний эрх ба хорих байгууллага” сэтгүүл. Женев. 2002. №9.52 дахь тал.

мэдэх боломжтой байдаг бол хамгаалалтын бүс дотор болон даалгавар гүйцэтгэгч хянагч нь ялтнуудын юу хийж байгаа мэддэг бөгөөд харуул хамгаалалтанд учирч болох аюулыг урьдчлан мэдэх илүү боломжтой байдаг.

Иймээс харуул хамгаалалтын ажилтнууд, нэн ялангуяа үүрэг гүйцэтгэж байгаа ээлжийн бие бүрэлдэхүүн харуул хамгаалалт гэдэг бол дан ганц хэрмэн хашаа, өргөст тор, автомажуулсан хяналтын хэрэгслэл биш гэдэг талаар мэдэрч бэлтгэгдсэн байх учиртай. Эдгээр нь харуул хамгаалалтын нэг биет зүйл юм. Тухайлбал хэрмэн хашаа, өргөст тор, хашлага саад, цоожтой хаалга юм. Өөр нэг элемент нь хөдөлгөөнт хамгаалалт гэж дүрсэлдэг ээлжийн бүрэлдэхүүний ажилтнуудаас ялтнуудын дунд холхих зэргээр танин мэдэж эрсдлийг үнэлэх явдал юм.

Харуул хамгаалалтын албаны ажил ямар хэмжээнд байгааг харуулах үндсэн үзүүлэлтийн нэг нь оргодлын асуудал юм. 1996-2000 он хүртлэх хугацаанд төвлөрсөн болон орон нутгийн нийт хорин найман хорих ангид давхардсан тоогоор 40205 хүнийг хорих ял эдлүүлсэн ба энэ хугацаанд байгууллагын хэмжээнд нийт 1508 оргосон нь нийт ялтны 3.5%-ийг эзлэж байсан. Тэдгээрийн 99.2%-ийг эрэн сурвалжилж баривчисан бол 2001-2005 он хүртлэх хугацаанд нийт 347 ялтан оргосноос 94.2% -ийг, 2006-2011 он хүртлэх хугацаанд нийт 24 ялтан оргосон нь сүүлийн 5 жилийн хугацаанд оргодлын тоо эрс буурсан үзүүлэлт гарсан нь нийгмийн амьдралын төлөвшилт болон шинэ эрүүгийн хуулиар оргох гэмт хэрэгт оногдуулах ялын бодлогыг чангатгасан, хорих ангийн албан хаагчдын ажилдаа хандах хандлага, ухамсар, хариуцлага өндөржсөн зэрэг олон нөхцөл байдлуудтай холбон тайлбарлаж болох юм.

Хорих ангиас оргох явдал нь манай нийгмийн хөгжлийн өмнөх үеүдэд байсан нь тодорхой бөгөөд, энэ гэмт хэрэг нь эрт цагаас хэлбэршлээ олж өөрийн түүхэн ул мөрөө үлдээсэн нийгмийн сөрөг үзэгдэл гэж үзэж болхоор байна. Энэ гэмт хэргийг Эрүүгийн хуулийн 261 дүгээр зүйлд хуульчилж өгсөн бөгөөд олон ноцтой уршгийг өөртөө агуулсан нийгмийн хор аюулаар бага бус гэмт хэрэг юм. Энэ гэмт хэргийг гарах шалтгаан нөхцлийг Тогтоол гүйцэтгэх газраас гаргасан судалгаанд дараах байдлаар тусгасан байна. Үүнд:

1. Бусад ялтнуудын ятгалгаар оргох 12%
2. Ялтнуудын дарамт шахалтнаас болж 18%
3. Хорих ангийн нөхцөл байдалд дасахгүй байгаагын улмаас 10%
4. Архи болон согтууруулах ундааны зүйл хэрэгэлэсний улмаас 25%
5. Ар гэрт нь тохиолдсон таагүй байдлын улмаас /ойр дотны хүн хүндээр өвдсөн болон нас барсан, гэр бүлийн хүн нь салсан гэх мэт/ 24%
6. Бусад шалтгаанаар 11%

Дээрх шалтгаануудаас болж ялтнууд дараах байдлаар оргодог байна.

- Зоонны хашаа давах буюу ухаж гарах
- Гадуур заалтанд болон гэрээгээр аль нэгэн байгууллага, албан газар ажиллаж байгаад
- Хорих ангийн харуул хамгаалалтын сул байдлыг ашиглан оргох
- Ялтнууд албан хаагчийн итгэлийг ямар нэгэн байдлаар олж байгаад хяналт суларсан байдлыг ашиглан
- Эргэлтийн байрнаас эргэлтээр ирсэн ар гэрийнхэнтэйгээ хуйвалдаж
- Хорих ангийн албан хаагчийн буруутай үйл ажиллагаа, шийдвэрийн

улмаас гэх мэтийн байдлаас болж оргож байна.

Мөн Тогтоол гүйцэтгэх газрын хэмжээнд оршиж байгаа нэг дутагдал бол хорих ангийн албан хаагчид ялтанд тал засах, ялтны ар гэрийнхэнтэй хувийн харилцаа тогтоох, гаргасан зөрчлийг нь нуун дарагдуулах, хууль зөрчсөн гуйлт, шахалтаар ялтныг эмнэлэгт хэвтүүлж эмчлүүлэх нэрээр ял эдлэх нөхцлийг нь сайжруулах, шагналын хоног олгох, ялын тооцоог буруу хийж хугацаанаас өмнө суллах зэрэг хуулинд харшлах ноцтой дутагдал арилахгүй байна.¹⁹ Хорих анги дахь хяналт, харуул хамгаалалтын ажилд ахиц амжилт гаргах нэг үндэс бол дотоодын хяналт шалгалт бөгөөд дотоодын хяналт шалгалтыг зөв зохистой үр дүнтэй зохион байгуулах шаардлагатай юм.

Цаашид хорих анги дахь хяналт харуул хамгаалалтыг боловсронгуй болгоход дараах хүчин зүйлүүдэд анхааралаа хандуулах нь зүйтэй байна.

1. Хорих ангийн харуул хамгаалалтын ажилтнуудыг аль болох ажлаас нь хөндийрүүлэхгүйгээр мэрэгжлийн чиг баримжааг нь дээшлүүлэх зорилгоор зохих сургалтыг үр дүнтэй явуулж байх ёстой. Ингэхдээ сургалтандаа шинээр гарсан хууль тогтоомж, сэтгэл судлал нэн ялангуяа ялтнуудын зүгээс бослого, үймээн самуун, хямралт байдал үүсэх үед хамгийн түрүүнд нүүр тулаж гардаж ажилладаг гэдэг үүднээс ээлжийн бүрэлдэхүүнд гардаг албан хаагчдад бие хамгаалах урлаг, бэртэж гэмтсэн өвчтөнд үзүүлэх анхан шатны сургалтыг түлхүү оруулах.

2. Хорих ангийн харуул хамгаалалтанд хэрэглэж байгаа холбоо дохиолол,

техник хэрэгслэлийг боловсронгуй болгох, шинээр нэвтэрч байгаа технилогийг амьдралд нэвтрүүлэх /энгэрийн камер, зоонд үүрэг гүйцэтгэж байгаа хянагч нарийн байршил тогтоох чип гэх мэт/ эвдрэл гэмтэл гарсан үед засах арга хэмжээг алгууралгүйгээр түргэн шуурхай авч хэрэгжүүлж байх.

3. Шинээр албан хаагчдыг ажилд авахдаа боловсрол, ар гэр, амьдралын нөхцөл байдал, ааш зан зэргийг судлаж байж авхад онцгой анхаарах шаардлагатай байна.
4. Хөгжиж буй орнуудын жишиг, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, Ялантай харьцах наад цахын жишиг дүрэм зэрэгт тулгуурлан тэдний оюун ухаан, сэтгэл зүйтэй ажиллахын чухлыг ээлжийн бие бүрэлдэхүүнд үүрэг гүйцэтгэж буй албан хаагчдад сайтар ойлгуулж ийм чадварыг тэдэнд эзэмшүүлэх, мөн эрэгтэйчүүдийн хорих ангид эмэгтэй хүн ажиллахад тухайн хорих ангийн уур амьсгал ихээхэн өөрчлөгддөг байна. Жишээлбэл: Ялтнуудын сэтгэл санаа тайван байж, бие биетэйгээ зөв боловсон харьцаж, хувцас хунараа цэвэрхэн өмсөж өөртөө тавих анхаарал нь нэмэгддэг гэсэн судалгаа гарчээ. Иймээс эмэгтэй албан хаагчид хорих ангийн орчныг бүрэн өөрчилж чаддаг байна. Манай орны хорих ангиудын харуул хамгаалалтын ажилтнуудын нийгмийн асуудал болон амь нас, эрүүл мэнд, нэр төрийг хамгаалах асуудалд онцгой анхаарах нь чухал юм. Сүүлийн жилүүдэд төрийн болон төрийн бус байгууллагууд ялтны эрх ашиг, ахуй нөхцлийг сайжруулах талд ихээхэн анхаарал тавьж байгаа нь саашаалтай хэдий боловч юуны түрүүнд Тогтоол гүйцэтгэх газрын харуул

¹⁹ “Эрх зүй, албаны мэдээлэл” сэтгүүл. 2011. №1. 24 дэхь тал

хамгаалалтын ажилтнууд үүний дотроос хоногийн 24 цагын турш ялтнуудтай харьцаж байдаг ээлжийн бүрэлдэхүүний албан хаагчдын амь нас, эрүүл мэнд, нэр төр, эрх ашгийг хамгаалах талаар авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ дутмаг байгаа зэргийг чухалчлан үзэж холбогдох арга хэмжээ авах шаардлагатай байна.

Т.ЕРКЕБУЛАН

Баян-Өлгий аймгийн
Шүүхийн шийдвэр
гүйцэтгэх албаны
ээлжийн дарга, ахлах
дэслэгч

ЦАГДАН ХОРИХ ТАСЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭГ ХЭРЭГЛЭХЭД ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАНГАХ НЬ

Хүний эрх гэдэг бол хүнээс салшгүй бөгөөд түүний амьдралын зайлшгүй шаардлагатай арга, нөхцөл болдог, хувь хүн нийгэм, төр, бусад бодгалиуд хоорондын харилцаа хийгээд түүний эрх чөлөөг илэрхийлдэг оршихуйн хэм хэмжээгээр байгуулагдсан (бүтээгдсэн) хувь хүний тодорхой чанар, онцлог мөн. Хүний эрх нь бодгалиудын оршихуйн арга, түүний нийгмийн үйл ажиллагаа, нийгмийн харилцаатай амьд барилдаатай сүлжилдсэн байдаг.

Хүний эрх гэдэг нь хүнээс салшгүй байдаг чанар. Хүнээс жам ёсны, төрөлхийн эрх болох амьд явах, халдашгүй дархан байх, өөрийн амьдрах аргаа чөлөөтэй сонгох эрх, шүтэж бишрэх, итгэл үнэмшилтэй байх эрх чөлөө, хувийн амьдралын бие даасан байдал болон бусад эрхийг хэн ч хасах эрхгүй бөгөөд төр тэдгээрийг дуугуй хүлээн зөвшөөрч зохих ёсоор хангах, хамгаалах үүрэгтэй. Орчин үеийн нийгмийг эрх чөлөө, тэгш байдал, шудрага ёсны зарчим дээр үндэслэсэн хүний эрхгүйгээр төсөөлөх боломжгүй юм.

Нэгэнт хүн бүр эрх зүйн этгээд байхын дээр Монгол улсын төртэй харилцан эрх эдэлж, үүрэг хүлээх байдлаар эрх зүйн